

Futuristički pogled u budućnost udžbenika Povijesti

Miljenko Hajdarović, prof.
I. Osnovna škola Čakovec

Besmisao tiskanih udžbenika

Ovaj je podnaslov pomalo *clickbait*, ali vjerujem da mogu pojasniti smisao. Počnimo od sadašnjosti i udžbeničke realnosti u Hrvatskoj 2021. godine. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu određuje da je udžbenik obvezni obrazovni materijal za poučavanje Povijesti. Tiskani udžbenik predviđen je za višegodišnje korištenje, premda to razdoblje **nije** definirano minimalnim zahtjevima. To se na prvi pogled čini racionalnom odlukom kako bi se smanjili troškovi za roditelje, ali donosi i niz problema. Prvi je u tome što ne postoji nikakav plan o tome koliko će često ministarstvo raspisati javni poziv za nove udžbenike.

Kod nas su novi udžbenici prigodno kreirani za ovu ili onu reformu, izbore i druge oportunističke političke trenutke. Što to znači za učitelje, potencijalne autore udžbenika ili izdavačke kuće? Naravno, nitko ne može planirati. Učitelji ne mogu znati kad mogu promijeniti neki od materijala koji im možda ne odgovara. Potencijalni autori udžbenika mogli bi pisati i kreirati svoje idealne udžbenike, ali to podrazumijeva znatan utrošak vlastite energije i vremena kako bi izradili nešto što možda nitko neće kupiti. Samostalno ne mogu izdati udžbenik, ne znaju hoće li se nešto promijeniti u kurikulumu za godinu ili dvije i hoće li to što je napisano biti prihvatljivo izdavačima. Izdavači okupljaju autore i autorske skupine za pisanje udžbenika i pritom se potpišu autorski ugovori. Oni autorima omogućuju honorar od postotka prodanih udžbenika. Ako se proda više udžbenika, autori mogu očekivati da će akumulirani honorar biti veći. No ako je posljednji odabir udžbenika bio 2019. godine, nitko ne zna hoće li država nove udžbenike tražiti za 5, 7 ili možda za 10 godina. U tom limbu nitko neće investirati u autore kako bi polako, studiozno i godinama radili na udžbenicima. U trenutku kad se raspiše poziv, kreće juriš. U svega nekoliko mjeseci kreiraju se nova izdanja, prolaze recenzentski postupci, postupak odobravanja i odabira. Sve unutar jedne nastavne godine ili uglavnom i kraće. Prisjetite se samo one godine kad su se birali udžbenici za 5. razred. Tad su od poziva ministarstva do krajnjega roka za odobrenje prošla samo dva mjeseca. To je jedan od razloga zašto nova izdanja udžbenika često toliko nalikuju starim izdanjima ili čak u velikim dijelovima doslovno kopiraju tekst i druge materijale. Tu se iz realnih razloga mogu potkrasti i materijalne greške, a didaktičko-metodičke inovacije su minimalne.

No vratimo se *clickbait* naslovu. Imamo situaciju u osnovnoj školi u kojoj su udžbenici poput zaštićene vrste. Treba ih jako paziti kako se ne bi oštetili, ne smije se nešto podcrtati, zaokružiti ili, ne daj Bože, nešto izrezati ili zalijepiti. Udžbenik je tako za dijete postao poput neke stvarčice koja pripada odraslima i njome se baš i ne smije igrati. Čini se da je već tu postignut negativan psihološki efekt. Dodajmo tome onaj dio učitelja koji komentiraju da im udžbenik uopće nije potreban pa ga ni ne koriste. U isto vrijeme uvedeni su tableti koji se rijetko koriste, tj. učenici ga koriste za komunikaciju, pregledavanje interneta, a najmanje za potrebe nastave. Zašto se uopće tiskaju udžbenici ako ih učenici mogu pregledavati i koristiti u elektroničkoj verziji na tabletima? Ne bi li time uštedjelo na trošku tiska i posljedično bi cijena udžbenika bila barem za trećinu manja? Napominjemo da kod korištenja sintagme *elektronički udžbenik* ne mislimo na digitalne obrazovne sadržaje. To su različite stvari. Elektronički udžbenik doslovno je to što naziv kaže: materijali koje bi inače imali u tiskanome udžbeniku jednostavno posloženi u elektroničkoj verziji. To ne podrazumijeva dodatne materijale u obliku multimedije, interaktivnosti, igara, itd.

Futuristički pogled

Moramo se poigrati jezičnim varijantama i definicijama. Futurizam je naziv za društveno-umjetnički pokret s početka 20. st., no u ovome članku to nije futurizam koji nas zanima. Ovdje nas zapravo zanimaju futuristi, odnosno futurolozi. **Futurologija** je znanstvena disciplina koja se bavi istraživanjem i predviđanjem mogućih budućnosti. Budućnosti (u množini) jer za nešto što se još nije dogodilo ne možemo govoriti u singularu, tj. kao nečemu izvjesnome. Futurologija nema veze s horoskopom ili numerologijom, već s posebno osmišljenom metodologijom koja se u engleskome govornom području (i u nedostatku kvalitetnoga prijevoda) naziva *futures* ili *futures studies*. Futurologija je najveći razvoj doživjela nakon Drugoga svjetskog rata izvorno u vojne svrhe, a postepeno se sve više koristila u gospodarstvu, medicini i obrazovanju. U sklopu futurologije razvijeno je više desetaka istraživačkih metoda. U značajan dio tih metoda uključen je rad sa stručnjacima određenoga područja ili više područja koji na temelju svoga iskustva, struke i prethodnih iskustava predviđaju moguće smjerove budućega razvoja. Takvo predviđanje može ostati široko u nekoliko smjerova, pa i u desetine smjerova, ili se konsenzusom izdvoji par ili samo jedna opcija koja se smatra najprihvatljivijom. Takva predviđanja mogu poslužiti za bolje planiranje kako bi se država, gospodarstvo, društvo ili osoba pripremili za buduće izazove. Nažalost, moramo se prisjetiti da su virolozi godinama prije COVIDA-19 upozoravali da bi se takva pojava mogla dogoditi. Dugo su bili poput Ezopova dječaka koji je vikao *vuk*.

U nastavku ću predstaviti nekoliko vizija budućnosti udžbenika Povijesti. Svoj futuristički pogled temeljim na 13 godina prakse poučavanja Povijesti, na sudjelovanju u izradi kurikulumu (onoga prvog koji je uglavnom poništen iz političkih razloga) te na gotovo 5 godina rada na udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima kao autora i urednika. Dodatno, napominjem i ne manje vrijedno, udžbenike doživljavam i kao roditelj čije dijete prolazi kroz osnovnu školu.

O budućnosti udžbenika najčešće se raspravlja u kontekstu digitalizacije i hoće li digitalno zamijeniti tiskano. Prilično sam uvjeren da se to kod nas i u većini Europe **neće dogoditi još desetljećima**. Premda postoje ekološki argumenti za i protiv tiskanih udžbenika, oni se uvelike mogu usporediti i s pozitivnim i negativnim stranama digitalizacije, odnosno proizvodnje hardvera. Sa strane pedagogije, didaktike i metodike također se vode rasprave o koristi ili negativnim posljedicama korištenja jedne ili druge opcije. Takve rasprave mogu otići do ekstrema u jednu ili drugu stranu, utopiju ili distopiju, no čini mi se da odmjereno korištenje klasičnih nastavnih sredstava i metoda može isto tako odmjereno kombinirati s raznim digitalnim ili digitaliziranim sredstvima i prilagođenim metodama.

Polazne pretpostavke:

- Obrazovni sustav neće se znatnije promijeniti (nastava u školama, učenici u razrednim grupama, jedan učitelj na okvirno 20 učenika, zaostajanje opremljenosti učionica za tehnološkim razvojem na tržištu).
- Udžbenici su i dalje osnovno nastavno sredstvo.
- Učitelj uglavnom nije u potpunosti zadovoljan nijednim udžbenikom na tržištu.

U tekstu napisanome 2016. već sam predlagao tzv. modularne udžbenike u kojima bi se odabirala poglavlja ili cjeline različitih autora i izdavača te bi se onda takvi udžbenici tiskali. Na tu se ideju uglavnom naslanja i ovaj tekst.

Prva postavka novih udžbenika morala bi biti njihova radna forma. **Radni udžbenici** nude brojne didaktičke i metodičke prednosti. Omogućili bi kvalitetniji rad na tekstu, slikovnome materijalu, kartama i drugim priložima. Ukinuli bi potrebu za radnim bilježnicama čija je potrebitost i danas upitna.

Gledamo li kurikulum Povijesti, vidimo da nas obvezuje na obradu obveznih i izbornih tema. Prema aktualnoj podjeli to je 16 obaveznih i dvije izborne teme po razredu (osim u finalnim razredima gimnazije). Zamislite da imate mogućnost samostalnoga izbora materijala baš za svaku od tih 18 tema. Država bi uz današnji razvoj tehnologije lako mogla kreirati digitalni repozitorij materijala za osnovnu i srednju školu. U razvoju bi mogli pomoći i fakulteti koji se bave istraživanjem informatičke i informacijske tehnologije, studiji dizajna itd. Takav digitalni repozitorij služio bi za odobravanje, odabir i narudžbu tema. O čemu zapravo pričam? Osnovna je ideja dati mogućnost baš svakome učitelju Povijesti da kreira određenu temu po svome ukusu. Uređenu temu sa svim sastavnicama (tekst, izvori, povijesne karte, didaktičko-metodički aparat) učitelj-autor podigao bi na digitalni repozitorij na odobravanje. Prethodno bi morao osigurati pozitivnu recenziju dvoje drugih učitelja. Komisija bi potom na repozitoriju recenzirala temu, odnosno odobrila je, poslala na doradu ili odbila. Odobrena tema pojavila bi se na popisu tema za određeni razred. Registrirani bi korisnici (uz korištenje AAI@EduHr identiteta) mogli ocijeniti i komentirati temu. Država bi odredila maksimalnu moguću cijenu po temi. Npr. ako sad udžbenik košta 10 €, pojedina tema mogla bi koštati 55 centi. Zvuči kao sitniš? Jedna tema bi tako na recimo 20 učenika u razredu donijela 11 €. Ako u istome razredu prihvate 10 vaših tema, to je 110 €. Neki sadržaj vam se posebno sviđa i posebno ste motivirani pri izradi neke teme? Moguće je da ćete izraditi toliko dobru temu koja će se izabrati za 1000 ili možda čak 5000 učenika. Prosjek po razredima osnovne škole u kojima se poučava Povijest je od 37 000 do 40 000 učenika. Kakva je onda računica? Za autora teme to je realno veći iznos nego trenutno može zaraditi kao autor tiskanoga udžbenika pri nekome izdavaču. Nema zapreke da učitelj ne odabere vlastitu temu za učenike koje poučava.

Dobri autori kvalitetnih materijala mogli bi iskazati svu svoju stručnost i vještine koje imaju. Srećom, u Povijesti je velik broj materijala koji su nam potrebni u javnoj domeni tako da pitanje autorskih prava korištenih materijala nije u potpunosti presudno. Mogućnost ocjenjivanja na digitalnome repozitoriju autoru bi omogućila dobru vidljivost njegovih tema. Ocjene bi mogle biti grupirane u tri postavke: ocjena, ocjena korisnika i prošlogodišnja ocjena. Ocjena se odnosi na srednju vrijednost dobivenu reakcijom svih registriranih korisnika – npr. učitelj povijesti pristupi repozitoriju, pročita/pregleda neku temu i ocijeni je. Svaka ocjena obvezno bi morala imati brojčanu vrijednost u najmanje jednoj rečenici obrazloženja. Ocjena korisnika bila bi ocjena onih koji su zakupili i koriste tu temu. Prošlogodišnja ocjena bila bi trag koji nam govori o tome je li određena tema

dovoljno kvalitetna da se koristi tijekom više godina. Temu u repozitoriju autor može modificirati svake godine, ali ponovno mora proći odobrenje.

Dodatna mogućnost u razvoju takvih materijala bila bi opcija micanja/brisanja određenih sadržaja. Primjerice, sviđa vam se određena tema, ali ima previše teksta, izvora ili pitanja. Nakon odabira teme mogli bi jednostavnim klikom maknuti određeni dio.

Autori odobrenih tema u digitalnome repozitoriju dobili bi bodove za napredovanje u struci. Učitelji koji su napredovali u izvrsne savjetnike imali bi obvezu sudjelovati u odobravanju tema. Čak bi se pravilnikom o napredovanju moglo uvjetovati da, na primjer, za napredovanje u zvanje savjetnika kandidat mora imati odobrenu temu u digitalnome repozitoriju.

Što bi dobili takvim repozitorijem? Neupitno bi svaki učitelj unaprijedio svoju stručnost. Svaki bi učitelj mogao biti autor, svatko bi imao priliku biti kreator i doznati iz prve ruke kako je izrađivati materijale za druge. To bi posljedično dovelo do većega stručnog ugleda učitelja koji kreiraju takve sadržaje. Autori bi mogle biti i skupine autora (poslovno udružene recimo u obrt) i, naravno, izdavačke kuće. Autori bi mogli kreirati teme koje bi u startu bile namijenjeni učenicima s posebnim potrebama, bilo da se radi o darovitim učenicima ili učenicima s određenim poteškoćama. Autori bi uz pomoć drugih stručnjaka mogli kreirati jedinice posebno osmišljene samo za dio neke učeničke populacije koja trenutno uopće nema mogućnost doći do materijala za svoje posebnosti. Posebno bi bilo zanimljivo vidjeti popis izbornih tema koje bi tako nastale – od šarenosti svjetskih tema do posebnosti zavičaja ili vrlo specijaliziranoga područja.

Ako se pitate kako bi učitelji sami mogli dizajnirati materijal koji izgleda kao udžbenik ili radna bilježnica, to također nije nepremostivi problem. Nakon što ste već napisali tekst i pitanja te odabrali izvor, digitalni repozitorij mogao bi nuditi i digitalni alat s osnovnim funkcijama oblikovanja. Doslovno *drag&drop* – ovdje hoću tekst u jednome, dva ili tri stupca, ovdje slika, ovdje pitanje. Ništa od toga nije nemoguće.

Učitelj bi svake godine mogao odabrati novi popis tema, ubaciti poneku novu ili ostaviti sve kako je bilo i prošle godine. Vjerujem da bi to pozitivno utjecalo na motivaciju učitelja.

Velika posljedica ovakve promjene vidjela bi se u natjecanjima iz Povijesti, nacionalnim ispitima i državnoj maturi. Fokus na sadržaje bio bi znatno manji u korist realizacije odgojno-obrazovnih ishoda predmeta uz naglasak na tehničke koncepte.

Što se tiska tiče, predlažem decentralizaciju. Odgovornost za tisak snosili bi osnivači škole. Naravno, mogli bi to prepustiti većim jedinicama ako samostalno nisu sposobni za takav posao. To bi samo dodatno pokazalo koje jedinice lokalne samouprave imaju pravu funkciju. Zašto takva decentralizacija? To bi imalo direktan utjecaj na poslovanje tiskara i sličnih tvrtki u nekoj regiji. I ne samo da bi to utjecalo na tiskare, već i na druge poslove u sferi dizajna i grafike. Takvi udžbenici mogli bi se tiskati u trenutnome, klasičnome obliku sveska ili, još bolje, poput tema koje se ulažu u fascikl. Učenik nikad u torbi ne bi morao nositi cijeli svezak, a ostatak bi se mogao čuvati kod kuće ili u školi (ako za to postoje uvjeti).

Predstavljena ideja nije duboko razrađen projekt, već samo moguća perspektiva otvorena za komentare, nadopune i kritike. Bilo bi stvarno izvrsno da se javite sa svojim komentarima i dopunite ovu ideju.

Literatura

1. Hajdarović, M. (2016). Vizija udžbenika povijesti nakon kurikularne reforme. Clonaut. <https://hajdarovic.com/2016/03/vizija-udžbenika-povijesti-nakon-kurikularne-reforme/>
2. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2018). Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu. Narodne novine 116/18.
3. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2019). Kurikulum nastavnog predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2019_03_27_557.html

Prijedlog za citiranje (APA stil):

Hajdarović, M. (2022). Futuristički pogled u budućnost udžbenika Povijesti. *Poučavanje povijesti*, 1(2), 100-103.